

MASARYKOVA UNIVERZITA

Pedagogická fakulta

Katedra fyziky, chemie a odborného vzdělávání

**Poruchy chování žáků s nařízenou ústavní
výchovou**

Bakalářská práce

BRNO 2013

Vedoucí práce:

Ing. Jan Děcký

Vypracovala:

Blanka Merunková

PROHLÁŠENÍ:

„Prohlašuji, že jsem závěrečnou (bakalářskou, diplomovou, rigorózní, disertační práci) vypracoval/a samostatně, s využitím pouze citovaných literárních pramenů, dalších informací a zdrojů v souladu s Disciplinárním řádem pro studenty Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity a se zákonem č. 121/2000 Sb., o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon), ve znění pozdějších předpisů.“

.....
Blanka Merunková

Děkuji panu Ing. Janu Děckému za metodickou pomoc, cenné rady a připomínky, které mi poskytl při zpracování této diplomové práce. Děkuji své rodině za pochopení a podporu, pracovníkům výchovných ústavů za poskytnuté informace a cenné rady. Paní PhDr. et Bc. Martině Balákové za informace a podporu.

.....
Blanka Merunková

Anotace

Bakalářská práce se zabývá problémovou mládeží s poruchami chování a emocí. V teoretické části je popsána historie etopedie, současný stav a popis druhů poruch chování a emocí. V praktické části je popsána kazuistika mládeže výchovného ústavu..

Anotation

The bachelor thesis deals with troubled youth with behavioral and amotional disorders. The theoretical part describes the history of emotional dirsbances, current status and description of the types of behavior and amotional disordes. The practical part describes the educational in institution Cases of youth.

Klíčová slova

etopedie, chování, problémová mládež, poruchy chování a emocí, agresivita,

Keywords

emotional, disturbancess, behavior problem youth, behavioral and emotional, aggression,

OBSAH

ÚVOD	6
1 ETOPEDIE.....	7
1.1 HISTORIE ETOPEDIE.....	7
1.2 SOUČASNOST ETOPEDIE	10
1.3 LEGISLATIVA.....	13
2 PORUCHY CHOVÁNÍ	14
2.1 CHARAKTERISTIKA.....	14
2.2 DĚLENÍ PORUCH CHOVÁNÍ A EMOCÍ PODLE WHO	15
3 KLASIFIKACE PORUCH CHOVÁNÍ.....	16
4 FORMY PORUCH CHOVÁNÍ.....	17
4.1 LHANÍ.....	17
4.2 ÚTĚKY.....	17
4.3 TOULÁNÍ.....	18
4.4 AGRESIVITA.....	18
5 DĚLENÍ PODLE SPOLEČENSKÉ ZÁVAŽNOSTI.....	20
5.1 DISOCIÁLNÍ CHOVÁNÍ.....	20
5.2 ASOCIÁLNÍ CHOVÁNÍ.....	21
5.2.1 ALKOHOLISMUS	21
5.2.2 TABAKISMUS	22
5.2.3 TOXIKOMANIE.....	22
5.3 ANTISOCIÁLNÍ CHOVÁNÍ	24
5.3.1 KRÁDEŽE	24
5.3.2 VANDALSTVÍ.....	24
5.3.3 VRAŽDA A SEXUÁLNÍ DELIKTY	25
6 CHARAKTERISTIKA ŠKOLSKÉHO VÝCHOVNÉHO ZAŘÍZENÍ.....	26
6.1 POPIS VÝCHOVNÉHO ÚSTAVU VELKÉ MEZIRÍČÍ.....	26
6.2 POPIS VÝCHOVNÉHO ÚSTAVU ŽDÁR NAD SÁZAVOU	27
7 KAZUISTIKA.....	28
ZÁVĚR.....	34
RESUMÉ	35
8 SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	36
9 PŘÍLOHY	39
Příloha 1	40
Příloha 2.....	41
Příloha 3.....	43

ÚVOD

Dokonalost není v životě cílem, tím je jen věčně trvajícím procesem zdokonalování, zrání, pročišťování... Jako takový je jediným morálním cílem růst.

John Dewey

Jak uvádí John Dewey, k dokonalosti se musíme propracovat a zrát. Má bakalářská práce se zabývá problematikou delikventní a problémové mládeže, která překročila hranici trestního řádu. Stále se setkávám s negativním názorem na děti umístěné v ústavech výchovné péče, zaměřila jsem se tedy na chování klientů ústavů. Ke své práci jsem si vybrala ústavy ve Žďáru nad Sázavou a Velkém Meziříčí, jejichž děti navštěvují školy hlavního vzdělávacího proudu. V teoretické části jsem zpracovala téma etopedie a nejčastější poruchy chování a emocí mladistvých. V mnoha případech se s těmito poruchami setkáme i u dětí v rodinné péči, bez sociopatologických jevů dysfunkční rodiny. Motivací k zpracovávanému tématu byla potřeba blíže se seznámit s chováním a jednáním klientů ústavu a následně se zkvalitněním přístupu k těmto žákům ve vzdělávacím procesu. Tito žáci, i přes agresivní, emočně vypjaté chování, jsou jen děti často volající po pochopení a pozitivním přístupu.

V praktické části jsem zpracovala popis výchovných ústavů, krátce jejich chod a řízení. Kazuistika popisuje studii čtyř dětí a možné příčiny jejich chování. Práce s těmito dětmi velice obohacuje, nutí přemýšlet o hodnotách života a komplikovaných vztazích.

1 ETOPEDIE

Etopedie je speciálně pedagogická disciplína zabývající se rozvojem, výchovou a vzděláváním dětí a mladistvých s poruchami emocí a chování. Také se dá chápat jako věda zabývající se nápravou, převýchovou jedince k jednání a chování dle společenských norem.

Cílem etopedie je podporovat dítě, mladistvé s dispozicí k poruchám emocí a chování k aktivnímu přístupu k vlastnímu životu, vzdělání a přípravě k profesním dovednostem.

1.1 HISTORIE ETOPEDIE

Tento mladý obor se vyčlenil na konci 60. let jako samostatná disciplína speciální pedagogiky. Název vychází z řeckého slova „ethos“ (mrav) nebo „étos“ (zvyk).¹

Lidé různého věku, kteří nechtějí nebo nemohou dodržovat obecně platné společenské normy, se objevují v každé společnosti od počátků lidstva. Počet společensky nepřizpůsobivých lidí není ovlivněn územím, ale pravidly společnosti. Sama společnost určuje pravidla a normy. Rozdíly vidíme i v současné době, co v době našich rodičů bylo naprosto nepřístupné a šokující, je pro dnešní mládež běžné.

Do 19. století se mezi dětmi a dospělými nedělal žádný rozdíl. Přestupky byly řešeny stejným trestem. Děti i mladiství podléhali stejným normám a trestům, věznění byli ve stejných zařízeních.

S vývojem společnosti a změnou norem chování se od 20. století začala mravně narušenou mládeží zabývat pedopatologie. Zájem pedopatologie spočíval v edukaci dětí s problémy chování, dětí opuštěných a mravně vadných. Ve své působnosti se orientovala především na nápravu patologických jevů chování prostřednictvím donucovacích

¹ VOJTOVÁ, V. Úvod do etopedie. Brno: Paido, 2008 . 127 s., s. 25

prostředků v segregovaném prostředí.² V Čechách se pedopatologii věnoval František Čáda. Význam pedopatologie viděl jako základ pro výchovu mládeže. Upozorňoval na odlišnosti dítěte a dospělého člověka. Dítě není zmenšeninou dospělého.

V době mezi dvěma světovými válkami se začal výchovou mravně narušených dětí zabývat Josef Zeman, který je považován za prvního etopeda u nás. V roce 1925 založil časopis pro pedopatologii, nápravnou pedagogiku a péči o mládež sociálně narušenou. V roce 1933 sjednotil odbornou terminologii vydáním Pedopatologického slovníku.

Jak uvádí Sovák³, rakouský školský zákon z roku 1869 uvedl definici poslání obecných škol, ale pamatoval i na zřizování škol pro úchylné děti. Správu těchto zařízení měl na starosti zemský správní celek.

Od poloviny 19. století vznikají zařízení pro péči o narušenou mládež. Nejprve v Anglii a poté se rozšířila po Evropě. V Rakousko – Uhersku řešil vznik polepšoven a donucovacích pracoven zákon z roku 1885. Na počátku 20. století jich bylo asi 680. Výchovny a polepšovny měly zpočátku za úkol oddělit narušenou mládež od dospělé populace. Postupným vývojem dochází ke změně cílů a vedle restriktivních opatření vystupuje nutnost výchovy a příprava profesní.

„V Čechách vznikla první polepšovna pro chlapce i pro děvčata v Opatovicích, další pak v Králíkách a v Kostomlatech, Jejich úkolem byla výchova chovanců, zejména výchova mravní, výcvik v zaměstnání a v pracovních dovednostech. Za přestupek či přečin se sem dostávali mladiství od 14 do 18 let, v dospělosti by byli pravděpodobně zařazeni do donucovacích pracoven. Polepšovny pečovaly i o děti mladší 14 let, pokud se dopustily takových činů, které se u dospělých trestaly jako zločiny. Postupně bylo přijetí do polepšoven upravováno v souvislosti se změnami právních norem. O umístění rozhodovaly soudní instituce, hranice propuštění se neurčovala s výjimkou, pokud byla stanovena do 18 let.“⁴

² VOJTOVÁ, V. Kapitoly z etopedie. Přístupy k poruchám emocí a chování v současnosti. Olomouc: Books Print, s.r.o., 2013. 136 s., s. 9

³ SOVÁK, M. Nárys speciální pedagogiky. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1986, s. 22

⁴ VOJTOVÁ, V. Kapitoly z etopedie. Přístupy k poruchám emocí a chování v současnosti. Olomouc: Books Print, s. r. o., 2013, s. 10

V Čechách výchova narušené mládeže nebyla řízena a organizována jako celek a převážně spadala do soukromého sektoru. V počátku 20. století postupně dochází ke změnám a do řízení se zapojuje stát. Klade se větší důraz na vzdělání a přípravu dětí na pracovní povinnosti. Zásadní změna nastává v roce 1931, kdy vstupuje v platnost Zákon o trestním soudnictví nad mládeží. Dochází ke změnám v označení ústavů na vychovatelny a jsou sem zařazováni pouze mladiství s ochrannou výchovou, kteří jsou odsouzeni k trestu ve vězení v délce vyšší než 6 měsíců.

Od roku 1946 se výchovou obtížně vychovatelných mladistvých zabývá defektologie, resp. nápravná pedagogika nebo léčebná pedagogika. Obor pohlíží na problémovou mládež jako na mládež s „defektem“. Defekt byl příčinou problémového chování a předmětem defektologie byla náprava, kompenzace a rehabilitace mladistvého. Etopedie v době vzniku přisuzovala vznik chování a emocí jako možnou příčinu tělesné defekty, poruchy motoriky a smyslového vnímání. Reedukace byla zaměřena na primární zdroj, bez ohledu na potřeby dítěte.

Dle Sováka je defekt ve speciální pedagogice takový znak osobnosti, který se jeví jako bezprostřední příčina možné defektivy. Defektivita ve speciální pedagogice je poruchou celistvosti člověka, čili porucha jeho vztahů ke společnosti. Přitom povaha defektu, narušení, určitého postižení je buď orgánová, nebo funkční. K funkčním defektům nelze počítat poruchy chování. Přítomnost defektu ale nemusí nutně znamenat defektivitu jedince. V oblasti speciální pedagogiky je sledován jedinec, nositel defektu, kdy tato „příčina“ vyvolala u někoho i následek, potíže ve společenském zapojení.

Po roce 1948 dochází ke změně výchovné koncepce, cíleně se zaměřuje na výchovnou oporu a orientuje se na budoucnost dítěte.

„Trestní zákon a trestní řád z roku 1950 zvýšil hranici trestní odpovědnosti na 15 let. Umožnil ukládání ochranné výchovy jako alternativního trestu s aplikací do doby zletilosti, popř. 21 let věku. Zákon o sociálně-právní ochraně dětí, které nebyly v péči rodičů, vymezoval postup při ustanovení ústavní výchovy „úřadovny“ ochrany mládeže, které byly zřizovány na každém okrese a které o ústavní výchově rozhodovaly

*(nezávisle na osudech). Opíraly se přitom o Zákon o právu rodinném z roku 1949, který vyjmenovával případy pro možné odebrání dítěte rodičům a předání do péče státu."*⁵

V 60. letech 20. století se defektologická pedagogika transformuje a ujímá se název speciální pedagogika. Předmětem speciální pedagogiky je rozvoj a vzdělání dítěte se speciálními vzdělávacími potřebami. Etopedie se vyčlenila jako obor až v roce 1969, do té doby byla součástí psychopedie. Psychopedie se zabývá výchovou jedinců s mentální poruchou, retardací, duševními poruchami, afektivními poruchami, schizofrenií nebo kombinacemi těchto poruch. Jak je patrné, je značný rozdíl mezi problematikou a předmětem činnosti. Výchova dětí s poruchou chování a emocí byla řešena dle kompetence státních orgánů. Emoční poruchy spadaly do kompetence lékařské péče a psychiatrických léčen, poruchy chování do kompetence školských zařízení.

Výchova byla realizována:

- v diagnostických ústavech
- v dětských domovech
- v internátních zvláštních školách
- v dětských výchovných ústavech
- ve výchovných ústavech pro mládež
- v ústavech s výchovně léčebným režimem

Výchova dětí a mládeže spočívala v segregaci a převýchova byla nadřazena vzdělávání a přípravě pro budoucí život. Výuka probíhala převážně v malotřídkách, kde bylo spojeno více ročníků. Kvalita vzdělávání a příprava na budoucí povolání byla považována za podružnou.

1.2 SOUČASNOST ETOPEDIE

Etopedie v současnosti existuje jako samostatný vědní obor, který využívá stejnou metodologii jako jiné disciplíny speciální pedagogiky a úzce spolupracuje při vzdě-

⁵ VOJTOVÁ, V. Kapitoly z etopedie. Přístupy k poruchám emocí a chování v současnosti. Olomouc: Books Print, s.r.o., 2013, s.12

lávání a výchově jedinců s kombinovaným postižením. Příčina poruch chování již není přisuzována postižení jedince, ale vlivu osobnosti a sociálního okolí.⁶

Současné pojetí etopedie se zaměřuje na celkový rozvoj osobnosti a naplnění potenciálu jedince. Při edukaci dětí a mladistvých spolupracuje s medicínou, vývojovou psychologií, biodromální psychologií, pedagogikou, sociální pedagogikou a penologií. Úzce spolupracuje i s filozofií nebo právem, to vše souvisí s multifaktoriální dimenzí etologie. K nápravě jedince s poruchou emocí a chování je uplatňován holistický přístup.⁷

Je nutné si uvědomit, že náprava není možná bez spolupráce postiženého jedince. Důležitá je jeho motivace a chuť k nápravě a změně vzorců chování.

Dnešní výchova dětí a mladistvých s emocionální poruchou a poruchou chování je řešena na úrovni tří ministerstev.

V oblasti ústavní péče se prolíná činnost tří orgánů státní správy - ministerstva zdravotnictví, ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy a ministerstva práce a sociálních věcí.

Ministerstvo zdravotnictví České republiky zajišťuje:

- ústavní péči dětem od narození do jednoho roku života v kojeneckém ústavu
- od jednoho do tří let v dětském domově

Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy České republiky spravuje:

- diagnostické ústavy
- dětské domovy pro děti od tří do osmnácti let (popř. do devatenácti)
- dětské domovy se školou
- výchovné ústavy pro mládež
- středisko výchovné péče
- zařízení pro výkon ochranné a ústavní výchovy

⁶ VOJTOVÁ, V. Úvod do etopedie. Brno: Paido, 2008, s.26

⁷ VOJTOVÁ, V. Úvod do etopedie. Brno: Paido, 2008, s.30

Ministerstvo práce a sociálních věcí České republiky zodpovídá za:

- ústavy sociální péče pro výkon ústavní a ochranné výchovy dětí tělesně nebo mentálně postižených

Diagnostický ústav

Diagnostický ústav je vstupním diagnostickým zařízením, které poskytuje komplexní psychologický, pedagogický, sociální a zdravotní rozbor dítěte. Děti jsou sem přijímány na žádost rodičů a zákonných zástupců (nejčastěji z důvodu poruch chování) nebo na základě rozhodnutí soudu.

Výchovný ústav pro mládež

Výchovné ústavy pro mládež pečují o děti starší 15 let se závažnými poruchami chování, u nichž byla nařízena ústavní výchova nebo uložena ochranná výchova.

Rozeznáváme:

- výchovný ústav pro mládež se zvýšenou výchovnou péčí – je určen mladistvým
- výchovný ústav pro mládež s ochranným režimem – je zařízení pro mladistvé s výrazným antisociálním chováním a opakovanými útekami
- výchovný ústav pro mládež s výchovně léčebným režimem – je novým typem péče o mladistvé s nařízenou ústavní či ochrannou výchovou, kteří trpí kromě poruch chování i nějakou další vadou (např. zdravotním handicapem, závislostí na návykové látce apod.).

Zařízení pro výkon ochranné a ústavní výchovy

V těchto zařízeních probíhá celodenní péče o děti. Jestliže jsou zde umístěny děti s natolik závažnými poruchami chování, že není možné jejich zařazení do běžných škol, je při těchto zařízeních zřízena škola základního a případně i středního stupně, kterou umístěné děti navštěvují.

Základní organizační jednotkou pro práci s dětmi je výchovná skupina nebo rodinná skupina (v dětském domově). Výchovnou skupinu může v diagnostickém ústavu

tvořit 4-6 dětí, ve výchovném ústavu 5-8 dětí. Takových skupin může být ve výchovném ústavu 2-6. Děti jsou do výchovných skupin zařazovány s ohledem na jejich výchovné, vzdělávací a zdravotní potřeby.

Rodinná skupina je v dětském domově tvořena 6-8 dětmi, v dětském domově se školou 5-8 dětmi. Děti jsou zde smíšeného pohlaví a věku. V případě sourozenecké skupiny jsou děti zařazeny do stejné skupiny. Takových skupin může být v rámci jednoho zařízení 2-6.

Ústavní výchova

je uložena rozhodnutím soudu:

- a) v občanskoprávním řízení, spáchá-li dítě (12-15 let) čin, za který lze dle trestního zákona uložit výjimečný trest;
- b) v trestním řízení se ukládá mladistvému (15-18 let), jestliže ochranná výchova podle rozhodnutí soudu splní svůj účel lépe než uložení trestu odnětí svobody, pak je nařízena rozhodnutím soudu podle zákona o rodině; v občanskoprávním řízení je určena pro děti do 18 let věku s krátkodobým pobytem mimo rodinu nebo s nejasnou prognózou, anebo pro děti vyžadující speciální přístup pro určitý handicap⁸

1.3 LEGISLATIVA

Občanský zákoník § 971

„Jsou-li výchova dítěte nebo jeho tělesný, rozumový či duševní stav, anebo jeho řádný vývoj vážně ohroženy nebo narušeny do té míry, že je to v rozporu se zájmem dítěte, anebo jsou-li tu vážné důvody, pro které rodiče dítěte nemohou jeho výchovu zabezpečit, může soud jako nezbytné opatření také nařídít ústavní výchovu. Učiní tak zejména tehdy, kdy dříve učiněná opatření nevedla k nápravě. Soud přitom vždy zvažuje, zda není na místě dát přednost svěřeni dítěte do péče fyzické osoby.“⁹

⁸ Zákon č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů

⁹ Zákon č. 89/2012 Sb., Občanský zákoník

2 PORUCHY CHOVÁNÍ

2.1 CHARAKTERISTIKA

V dnešní době se stále častěji setkáváme s mladistvými a dětmi s problémovým chováním, s poruchou chování. Poruchu chování můžeme charakterizovat jako nedodržování obecně platné společenské normy (morální nebo právní). Jedinec normu chápe a rozumí jí, ale není schopen a ochoten ji akceptovat. Za porušení normy nepocítuje vinu, následně ztrácí přiměřené sociální kontakty. Vzniká nedostatek empatie, zaměřuje se pouze na svoji osobu a uspokojení svých potřeb. Výsledkem ve většině případů je agresivní chování k okolí.

Poruchy chování charakterizujeme jako poruchy jedince, jimiž se vymyká z přiměřeného chování dané věkové a sociokulturní skupiny. Jde o takové projevy obtížné vychovatelnosti, které jsou zapříčiněny sociální či výchovnou narušeností nebo výchovnou zanedbaností. Kromě uvedených problematických vlivů prostředí a výchovy lze zaznamenat rovněž specifické příčiny a někdy též kombinací obou oblastí.¹⁰

Poruchy chování jsou projevy chování dětí a mládeže, které nerespektují ustálené společenské normy. Vyskytují se hlavně u sociálně narušené mládeže, ale také u jedinců s jiným typem postižení. K jejich vzniku přispívá vliv nevhodného nebo nedostatečného výchovného působení, vlivy sociální nebo určité dispozice osobnosti na podkladě centrálního nervového systému. V tomto případě hovoříme o vývojové nebo specifické poruše chování (SPCH).¹¹

Abychom mohli hodnotit nějaké jednání jako poruchové, musí být splněny dvě podmínky:

- a) jedinec je intelektuálně schopen pochopit význam norem (z tohoto důvodu by do této kategorie nepatřily odchylky chování mentálně retardovaných, pokud nejsou schopni chápat, co je a co není žádoucí)

¹⁰ KLÍMA, J. Základy etopedie. Praha: Univerzita Karlova, 1987, s. 26

¹¹ PRŮCHA, Jan; WALTEROVÁ, Eliška; MAREŠ, Jiří. Pedagogický slovník. 4. Praha: Portál, 2003. s. 125

- b) jedinec tyto normy neakceptuje (protože má jinou hodnotovou hierarchii a jiné prioritní motivy), nebo se jimi nedokáže řídit, protože není schopen ovládat své chování¹²

Při komplexním hodnocení projevů poruch chování hodnotíme také znaky:

- četnost projevů
- jejich variabilita
- doba, kdy se poprvé projevily
- intenzita a závažnost projevu
- vztah k okolnostem
- sociální charakter¹³

2.2 DĚLENÍ PORUCH CHOVÁNÍ A EMOCÍ PODLE WHO

Mezinárodní klasifikace nemocí 10. revize F90 – F98:

1) **Hyperkinetické poruchy (F90)**

2) **Poruchy chování (F91)**

- a) Porucha chování ve vztahu k rodině
- b) Nesocializovaná porucha chování
- c) Socializovaná porucha chování
- d) Porucha opozičního vzdoru

3) **Smišené poruchy chování (F92)**

- a) Depresivní porucha chování
- b) Jiné smíšené poruchy chování a emocí

4) **Emoční poruchy (F93)**

- a) Separační úzkostná porucha v dětství
- b) Fóbická úzkostná porucha v dětství

¹² VÁGNEROVÁ, M. Psychologie problémového dítěte školního věku. PRAHA: Karolinum, 2004. 69 s.

¹³ VÁGNEROVÁ, M. Psychologie problémového dítěte školního věku. PRAHA: Karolinum, 2004. 67 s.

- c) Sociální úzkostná porucha v dětství
 - d) Porucha sourozenecké rivality
 - e) Jiné poruchy emocí
- 5) Poruchy sociálních vztahů (F94)**
- a) Elektivní mutismus
 - b) Reaktivní porucha přichylnosti
 - c) Desinhibovaná porucha přichylnosti
- 6) Tikové poruchy (F95)**
- a) Přejídná tiková porucha
 - b) Chronická motorická nebo vokální tiková porucha
 - c) Kombinovaná tiková porucha – Tourettův syndrom
- 7) Jiné poruchy chování a emocí (F98)**
- a) Neorganická enuréza denního či nočního typu
 - b) Neorganická enkopréza
 - c) Porucha příjmu jídla v útlém dětském věku
 - d) Pika
 - e) Poruchy se stereotypními pohyby
 - f) Koktavost
 - g) Breptavost

3 KLASIFIKACE PORUCH CHOVÁNÍ

Dělení podle věku

- 1) Dětské delikvence (prekriminalita)
 - 6-15 let, začátek školní docházky, puberta
 - typickým znakem je skupinovitost, malá připravenost a promyšlenost
 - činy páchané spontánně, neplánovaně
- 2) Juvenilní delikvence (delikvence mladistvých)
 - 15-18 let, období dospívání
 - velmi silný vliv vrstevníků, vytvářejí se party
 - nejčastěji násilí proti jednotlivcům i skupině, opilství, výtržnictví, toxikománie, patologické hráčství, prostituce
- 3) Kriminalita dospělých
 - nad 18 let

4 FORMY PORUCH CHOVÁNÍ

4.1 LHANÍ

Za lhaní je považován úmyslný projev nepravdy, lži. Může se jednat o únik z tíživé situace, neřešitelného problému jako projev obranného mechanismu. U lži je charakteristický úmysl a úmyslné nepravdy. U lhaní jako formy poruchy chování musíme posoudit frekvenci a účel, za kterým je lež šířena. Za lhaní nemůžeme považovat projevy, které souvisí s etikou a dodržováním společenských norem.

Rozlišujeme :

- smyšlenka
 - projev u dětí předškolního věku, nejedná se o patologický jev, často je způsobena dětským odchylným vnímáním¹⁴
- lež bájevá (pseudologia phantastica)
 - dítě si vymýšlí nepravdivé příběhy, ve kterých většinou hraje hlavní roli, mají senzační charakter a jejich cílem je upoutat na sebe patřičnou pozornost
- lež pravá
 - vědomá a úmyslná, většinou s cílem osobního uspokojení potřeb nebo s potřebou vyhnout se nepříznivé situaci

Při zjištění lži je nutné vždy posoudit, o jakou lež se jedná a z jaké příčiny dítě uvádí nepravdu. Pokud se jedná o pravou lež, je nutné prošetřit příčiny, a jestliže se jedná o manipulaci a úmysl vyhnout se povinnosti, je třeba informovat dítě o následku jeho chování.

4.2 ÚTĚKY

Pro dítě je mnohdy rodinné prostředí natolik tíživé a stresující, že jako jediné vhodné řešení vidí únik. Útěk dítěte můžeme rozdělit ze dvou hledisek – impulzivní, zkratkovitý útěk a plánovaný útěk.

Příčin impulzivního útěku může být několik a není vždy možné je jednoznačně určit. Důvodem může být obava z trestu, zvláště fyzického. Podle Matějčka¹⁵ se ale ten-

¹⁴ MARTÍNEK, Z. Agresivita a kriminalita školní mládeže. Havlíčkův Brod: Grada, 2009, s. 93

to důvod tak často nevyskytuje, převládají důvody zahanbující a ponižující, degradace vlastního „Já“. Další příčinou může být pomsta rodičům, vychovatelům nebo pocit ublíženosti a pokoření. Útěk si nerozmýšlí, neplánuje a jedná z impulzivního rozhodnutí. Takové dítě se většinou nachází nedaleko domova a není těžké ho najít. Nalezení v podstatě očekává a je pro něj vysvobozením. Často hledá pomoc u kamarádů a příbuzných.

Plánovaný útěk dítě připravuje a promýšlí. Má připravený plán, jídlo, oblečení, peníze, popř. osobu, u které očekává bezpečí. Týká se většinou dětí rodičů v rozvodovém řízení. Dítě může útěk plánovat samo nebo i ve skupince, např. z výchovného ústavu. Důvodem může být „hledání dobrodružství“ podpořené médii, naivita, potřeba uniknout do jiného světa. Plánované úteky jsou doprovázeny sociálně patologickými jevy – krádeží, alkoholismem, přestupky a kriminálními jevy. Útěk proto není „škola samoty, ale asociality“.¹⁶

4.3 TOULÁNÍ

Toulání dětí vidíme nejčastěji u školní mládeže, cesta domů ze školy se protáhne na hodiny. Toulání je dlouhodobější opuštění domova, které přechází k formě útěku, bývá spojeno se záškoláctvím. Častěji se vyskytuje u dětí, která nemají vytvořené pouto k domovu, rodině. Jedná se o citově chladné jedince s bezhraničním chováním. U dítěte je nutné odborné vyšetření a spolupráce s odborníkem ze strany psychologa.¹⁷

4.4 AGRESIVITA

*Agresivita – útočnost, postoj nebo vnitřní pohotovost k agresi. V širším slova smyslu se takto označuje schopnost organismu mobilizovat síly k zápasu o dosažení cíle a schopnost vzdorovat těžkostem.*¹⁸

*Agrese – násilný způsob dosahování cíle. Bývá prostředkem k uspokojování osobně významných potřeb.*¹⁹

¹⁵ MATĚJČEK, Z. Praxe dětského psychologického poradenství. SPN Praha, 1991, 1. vydání, s. 312

¹⁶ HELLEBRANTOVÁ, K. Dítě na útěku s. 5, 6

¹⁷ MARTÍNEK, Z. Agresivita a kriminalita školní mládeže. Grada Praha, 2009, 1. vydání, s. 104

¹⁸ MARTÍNEK, Z. Agresivita a kriminalita školní mládeže. Grada: Praha, 2009, 1. vydání, s. 9

¹⁹ VÁGNEROVÁ, M. Psychologie problémového dítěte školního věku. PRAHA: Karolinum, 2000, 1. vydání, 63 s.

Jak uvádí Martínek, je agresivita charakterovým znakem jedince, lze ji definovat jako dispozici k agresivnímu chování. Dále uvádí, že významnou roli hrají genetické faktory – až 60%. Pokud se jedná o přijatelnou agresivitu, slouží k posílení sebevědomí, autority a ve své podstatě má pozitivní vliv.

S agresivním chováním u lidí se setkáváme stále častěji, násilí se stává všudypřítomným fenoménem. Tolerance společnosti se v průběhu času mění a pod vlivem médií s vysokou nabídkou násilí se stává agresivita normálním jevem. Opakované prezentováním kriminality a násilí prokazatelně ovlivňuje chování společnosti

Agresivní chování se projevuje jako hetero- nebo autoagrese. Nejčastěji je spojena s abúzem alkoholu, nižším sociálně ekonomickým zázemím, zneužitím v dětství a předchozím agresivním chováním.²⁰

Dělení agrese podle intenzity:

- agrese vůlí potlačená
- agrese verbální
- agrese fyzická vůči věcem
- agrese fyzická vůči zvířatům a lidem²¹

Jako příčinu zvýšené agresivity jedince uvádí Martínek neuspokojování citových potřeb dětí, nevhodné sociokulturní prostředí, nesprávný postup vychovatelů. Ne vždy se jedná o agresivitu způsobenou nevhodnou výchovou nebo genetickým faktorem. Při organickém poškození mozku dochází k poškození limbického systému a zvýšené citlivosti k agresivnímu chování. Takové děti jsou více neklidné, náladové a citlivější k provokacím. Takovéto poruchy jsou následně řešeny s psychiatrem a medikovány.

ŠIKANÁ - forma agresivity ve školním prostředí. Průzkumy ukazují, že šikanou ve škole prošlo více jak 41%. Problém šikanování žáků a studentů se rozrůstá a bohužel mnoho ředitelů škol a pedagogů před tímto trendem zavírá oči. Šikana je бага-

²⁰ SVOBODA , M. Psychopatologie a psychiatrie. Portál: Praha, 2012, 2. vydání, 273 s.

²¹ SVOBODA , M. Psychopatologie a psychiatrie. Portál: Praha, 2012, 2. vydání, 274 s.

telizována a agresori nejsou potrestáni. Oběti šikany si doživotně nesou pocity ponížení a bezmoci, agresori pocit moci a nepostizitelnosti.

Vývojová stádia šikany:

- ostrakismus
- fyzická agrese a psychická manipulace
- vytvoření jádra
- vytváření norem
- totalita

Bohužel se už i u dětí předškolního a mladšího školního věku setkáváme s touto závažnou formou agresivního chování. Šikana a její příčiny a formy by mohly být předmětem samostatné práce.

SEBEPOŠKOZOVÁNÍ (AUTOAGRESE)

Agrese namířená proti sobě samému. Za nejtěžší projev autoagrese považujeme sebevraždu. Může se jednat o demonstraci tohoto činu nebo dokonalou sebevraždu. Mezi nejčastější projevy můžeme zařadit vpichy/bodání různými ostrými předměty do rukou, do hlavy, rozdíráání kůže, okusování nehtů, trhání vlasů nebo řezání žiletkou. Základem tohoto chování je vysoké vnitřní napětí, při poškození sama sebe dojde k uvolnění tohoto napětí a k pocitu uspokojení. S autoagresí se setkáváme u dětí, které prožívají nějakou tíživou situaci – rozvod rodičů, šikanu, nesplnění očekávání vychovatelů, frustraci, dítě s CAN. (Child Abuse and Neglect – syndrom týraného, zneužívaného a zanedbávaného dítěte)

5 DĚLENÍ PODLE SPOLEČENSKÉ ZÁVAŽNOSTI

5.1 DISOCIÁLNÍ CHOVÁNÍ

- je nespolečenské, nepřiměřené chování, které se dá zvládnout vhodnými a správnými pedagogickými postupy. Nejčastěji se objevuje v rodině a při školní vý-

chově. Většinou se jedná o přestupky proti školnímu řádu, neposlušnost a vzdorovitost s přechodným charakterem.

5.2 ASOCIÁLNÍ CHOVÁNÍ

- projevuje se výraznějšími problémy chování. Je v rozporu s normami společnosti. Jedinec opakovaně porušuje společenské normy, ale nedopouští se trestné činnosti ve znění trestního zákona. Svým chováním jedinec poškozují nejvíce sebe. Řadíme sem – alkoholismus, toxikomanie, demonstrativní sebepoškozování. Projevy mají setrvalý charakter s častou frekvencí.

5.2.1 ALKOHOLISMUS

Nadměrné požívání alkoholu je celospolečenským problémem. Právní řád zakazuje prodej alkoholu a jiných lihovin dětem a mladistvým mladším 18 let, přesto dle statistik zkušenost s alkoholem uvádí 35% desetiletých dětí. Alkoholismus je u dětí mnohem závažnější než u dospělých, závislost na alkoholu vzniká dříve. Dětské tělo není přizpůsobeno k odbourávání alkoholu, je zde zvýšené riziko poškození jater a centrální nervové soustavy.²²

Zvýšené zátěži jsou vystaveny děti z rodin, kde jeden nebo oba rodiče jsou závislí na alkoholu. Děti jsou v každodenním kontaktu s lihovinami, požívání jim není zakazováno a stává se součástí jejich života. Je ovšem nutné vzít v potaz kombinaci psychologických, biologických a sociálních faktorů, aby se závislost rozvinula. „*Statisticky nejvíce ohroženou skupinou jsou mladí muži, jejichž otec je alkoholik. Rodinná zátěž se uvádí až 64%.*“²³

²²MLČOCH, Zbyněk. Aspekty dětského pití alkoholu a potencionální závislosti na něm. [online]. [cit. 2014-01-25]. Dostupné z

< http://www.alkoholalklik.cz/zavislosti/deti_a_alkohol/aspekty_destskeho_piti_alkoholu_a_potencionalni_zavislosti_na_nem_alkoholismu.html >

²³MLČOCH, Zbyněk. Aspekty dětského pití alkoholu a potencionální závislosti na něm. [online]. [cit. 2014-01-25].

Dostupné

z:<http://www.alkoholik.cz/zavislost/dedicnost/dedicnost_genetika_a_predispozice_k_alkoholismu.html>

5.2.2 TABAKISMUS

Tabák = legální droga. Závislost na tabáku a cigaretách je jedna z nejméně rozšířených závislostí mezi dětmi a mladistvými. První zkušenost s cigaretou uvádí děti na 1. stupni základní školy. Krabička cigaret je pro ně cenově dostupná a pro prodejce je zisk z prodeje zajímavější než pokuta, kterou dostane za prodej návykové látky mladistvému. Je běžným jevem vidět skupinky mladistvých před školským zařízením s cigaretou v ruce po skončení výuky nebo o poledních přestávkách.

MUDr. Mlčoch uvádí nejčastější důvody kouření dětí:

- snadná dostupnost
- kouření kamarádů a vrstevníků
- vliv školy
- konzumní společnost
- nízký socioekonomický stav rodiny
- kouření v rodině²⁴
-

Málokdo ví, že závislost na nikotinu je vlastně nemoc a zhruba 50% dospělých lidí se chce závislosti zbavit, tedy vyléčit se. Děti, které kouří, nejsou schopné kriticky posoudit škodlivost cigaretového kouře na své zdraví a bagatelizují následky.

U studentů střední škol a učilišť můžeme během výuky pozorovat abstinenci příznaky. Neklid, roztěkanost, nepozornost, u silných kuřáků i agresivitu z nedostatku nikotinu. S nástupem elektronických cigaret někteří volí tuto možnost jako náhradu. Bohužel i závislost na elektronické cigaretě je zdraví škodlivá a není ještě zcela jasné, jak velký dopad má vdechování kouře z elektronické cigarety na zdraví adolescenta.

5.2.3 TOXIKOMANIE

„V březnu r. 2009 byly publikovány výsledky Evropské studie o alkoholu a jiných drogách (ESPAD – European School Survey Project on Alcohol and Other Drugs). Do mezinárodního srovnání byla zahrnuta data o 3 901 českých šestnáctiletých

²⁴MLČOCH, Zbyněk. Důvody proč děti kouří cigarety. [online]. [cit.2014-01-24]. Dostupné z: <http://www.kurakovaplice.cz/koureni_cigaret/kurak-a-koureni/deti-mladez-a-koureni/121-dite-a-koureni-jak-vest-dite-k-nekoureni.html>

*studentech. Podle této studie patříme v Evropě mezi země s nejvyššími prevalencemi užívání většiny sledovaných drog, a to i přesto, že oproti r. 2003 došlo k poklesu zkušeností prakticky se všemi nelegálními drogami (s výjimkou konopných drog). Nejnepříznivější zprávou je to, že přetrvává velmi časté užívání legálních drog (tabáku a alkoholu) a konopných drog."*²⁵

Závislost na drogách a omamných látkách je závažným problémem současné populace mladistvých. U dospívající mládeže vzniká závislost mnohem rychleji než u dospělého člověka. K závislosti na chemických látkách nejčastěji inklinují adolescenti s poruchou vývoje osobnosti. Hůře navazují vztahy s vrstevníky, mají sklony k depresím nebo pochází ze sociálně narušených rodin. V době dospívání hledají sami sebe, svoje místo ve společnosti a řeší problémy útekem z reality do bezproblémového světa drog. Celkem snadná dostupnost drog má výrazný vliv na zvyšující se počet závislých dětí.

Závislostí na drogách je několik, liší se od sebe rychlostí vzniku závislosti, průběhem i možnostmi jejich vyléčení. U jedinců závislých nebo zneužívajících návykové látky pozorujeme změny chování i fyziologických procesů. Bývají neklidní, trpí výkyvy nálad, více se potí, objevuje se výrazné zarudnutí v obličeji, zvýšený krevní tlak, porucha spánku, depresivní a úzkostné stavy.

Rozdělení návykových látek

centrálně tlumivé látky – alkohol, barbituráty, benzodiazepinová anxiolytika

opiáty – opium a jeho deriváty (kodein, heroin, morfin), metadon

stimulující látky – amfetaminy, kokain, nikotin, kofein

halucinogeny – kyselina lysergová (LSD), mezkalin, psylocybin, fencyklidin

konopí – marihuana, hašiš

U školní mládeže je největším problémem užívání marihuany, je to nejčastěji užívaná droga. V nízkých dávkách navozuje uvolnění a příjemné stavy mysli. Při vyšších dávkách navozuje halucinogenní stavy, narušuje paměťové funkce, motoriku a vnímání časoprostoru. THC se z krve uvolňuje pomaleji a přetrvává i několik hodin.

²⁵ PEŠEK, Roman.NEČASOVÁ , Kateřina. Prevence užívání drog. [online]. [cit. 2014-1-6] Dostupné z: <http://www.arkadacentrum.cz/downloads/publikace/Prevence_uzivani_drog_2009>

5.3 ANTISOCIÁLNÍ CHOVÁNÍ

- takové chování, které splňuje skutkovou podstatu trestného činu. Důsledkem takového chování je poškozování samotného jedince i společnosti. Mezi formy patří veškerá trestná činnost, vystupňované násilí, agresivita, terorismus.

5.3.1 KRÁDEŽE

Trestní zákoník § 205:

„Krádež – kdo si přisvojí cizí věc tím, že se jí zmocní, a

a) způsobí tak na cizím majetku škodu nikoliv nepatrnou,

b) čin spáchá vloupáním

c) bezprostředně po činu se pokusí uchovat si cizí věc násilím nebo pohrůzkou bezprostředního násilí.“²⁶

S krádežemi se u klientů výchovných ústavů setkáváme téměř ve všech kazuistikách. Nejedná se o krádež příležitostnou, ale cílenou, za účelem vlastního uspokojení a zisku. Pachatel si plně uvědomuje nesprávnost svého jednání. Chování není většinou ovlivněno psychologickým onemocněním, ale sociokulturním prostředím, většinou rodinou nebo partou. V etnikách žijících na území České republiky se setkáme s prostředím, kde krádež je považována za „normální“. Některé děti se od útlého věku učí okrádat, krást, a jsou za to pozitivně hodnoceny. Motivací ke krádeži může být podmínka vstupu do uzavřené skupiny, vliv party s asociálním chováním, splnění určeného úkolu ap. Mladiství se dopouštějí vážnějších přečinů krádeže, jízdních kol, automobilů, mnohdy pod vlivem psychotropních látek a alkoholu. Předměty krádeže nejsou charakterizovány finanční hodnotou z pohledu dospělého, ale aktuální potřebou věc vlastnit, převládá emotivní stránka nad rozumovou. Trestná činnost dětí a mládeže není zpravidla organizovaná a promyšlená, má povrchní a impulzivní charakter.

5.3.2 VANDALSTVÍ

Vandalismem rozumíme bezúčelné ničení určitých hodnot. Pachatel z ničení nemá žádný prospěch ani nejde o uspokojení potřeb. K příčinám vandalismu mladist-

²⁶ Trestní zákoník. [online]. [cit. 2014-01-10]. Dostupné z: <<http://business.center.cz/business/pravo/zakony/trestni-zakonik/cast2h5.aspx>>

vých patří vliv konzumní společnosti, nízká sociokulturní úroveň rodiny, nízká sebedůvěra a v neposledním případě nuda. Mají potřebu zanechat po sobě stopu ve společnosti, upozornit na sebe, zasáhnout do dění. Svoji agresivitu obrazejí proti majetku nebo zvířatům. Setkáváme se s poškozováním automobilů, pneumatik, sprejováním fasád, týráním psů a koček. Útoky jsou cílené, s vědomím ublížit, bez pocitu viny.

5.3.3 VRAŽDA A SEXUÁLNÍ DELIKTY

Sexuální chování je usměrňováno etickými a právními normami. Zákon rozlišuje dva druhy nežádoucího chování – sexuální činy, které ohrožují jiného člověka a jeho zájmy. Toto je široký pojem označující konání objektu, bez souhlasu opačné osoby. Trestní zákon uvádí i sexuální chování neagresivní povahy, expozice genitálu, sodomie a incest.

V poslední době pozorujeme zvýšený počet násilných trestných činů a sexuálních útoků dospívajících. Mezi sexuální delikty mladistvých patří znásilnění, pohlavní zneužívání a incest mezi příbuznými. Prameny uvádí, že většina sexuálních delikventů jedná bez sexuálně deviantní motivace. U mladistvých můžeme pozorovat porušené heterosexuální vztahy nebo rodinné vztahy. Příčinu lze hledat v biologických faktorech, dysfunkční rodině, nezvládnuté výchově, abúzu alkoholu a drog.

Se sexuální delikvencí souvisí i trestný čin vraždy. Pachatel si následně uvědomí své chování a odstraní potenciálního svědka. Vraždy páchané dospívající mládeží mají brutální charakter impulzivního jednání, jsou zkratkovité a nepředvídatelné. Často se oběťmi stávají starší osoby, rodinní příslušníci nebo spolužáci. S pachateli násilných trestných činů se v hlavním vzdělávacím proudu nesetkáme, jejich léčba a edukace spočívá v medikaci a psychiatrické léčbě.

PRAKTICKÁ ČÁST

Ke zpracování praktické části jsem zvolila popis výchovných ústavů a kazuistiku klientů těchto zařízení. K ověření hypotézy jsem použila rozhovor a pozorování. Záměrně jsem se vyhnula dotazníkům, téma je citlivé a bylo zde riziko vyplnění nepravdivých údajů.

Hypotéza: pokud se učitel seznámí se základní anamnézou žáka, je schopen adekvátně reagovat na jeho chování.

Průběh zjištění: Pro výzkum jsem zvolila rozhovor s vychovatelí, učiteli a etopedy. Při rozhovorech jsem použila otevřené otázky typu:

1. Jak vnímáte žáky výchovných ústavů?
2. Jaký je váš názor na vzdělávání žáků výchovných ústavů v hlavním proudu vzdělávání?
3. Jak by ovlivnila vaše reakce na žáky seznámení se anamnézou žáka?

Učitelé ve většině případů vnímají žáky jako problémové, narušující vyučovací proces. Z níže uvedených kazuistik je patrné, že ne všechny klienty ústavu je možné vzdělávat v běžných školách. I v hlavním proudu vzdělávání jsou studenti s vyhraněnými emocemi, závislí kuřáci a konzumenti chemických látek. Rozdíl mezi mladistvými s nařízenou ústavní léčbou a ostatními studenty je mnohdy jen v tom, že někteří mají kriminální minulost a žádné rodinné zázemí.

6 CHARAKTERISTIKA ŠKOLSKÉHO VÝCHOVNÉHO ZAŘÍZENÍ

6.1 POPIS VÝCHOVNÉHO ÚSTAVU VELKÉ MEZIŘÍČÍ

První zmínky o historii ústavu můžeme nalézt v kronice města Velké Meziříčí z roku 1932. Masarykův ústav pro děti bez domova poskytoval péči a zázemí dětem z Velkomeziříčska. Během let se název několikrát změnil, ale účel byl zachován. Současný název Výchovný ústav, střední odborná škola a školní jídelna plně vystihuje charakter zařízení. Jedná se o moderní budovu s vlastní školní kuchyní, plně vybavenou tělocvičnou a fitness centrem. Děti jsou ubytovány v jedno-, dvou- a třílůžkových pokojích, v maximální skupině 8 děvčat. K vybavení patří samostatné sociální zařízení, ku-

chyně a obývací pokoj. Pokoje jsou barevně rozlišeny podle výchovných skupin (viz. Příloha 2).

Ústav je určen pro mladistvé ve věkové hranici 15-18 let, s kapacitou 30 dívek. Dívky si pod dozorem vychovatele přes víkendové volno připravují stravu a samostatně se starají o své bytové prostory a o údržbu oblečení. Součástí je Střední odborná škola s jednoletými a dvouletými studijními obory v oblasti stravování. Klientky mohou navštěvovat i civilní střední školy ve Velkém Meziříčí a Velké Bíteši.

Dívky mají k dispozici studovnu a kulturní místnost, kde probíhají skupinové terapie. K zařízení ústavu patří startovací byt v centru Velkého Meziříčí. Celkové prostředí se spoustou zeleně a barevně sladěné působí velice pozitivním a příjemným dojmem.

6.2 POPIS VÝCHOVNÉHO ÚSTAVU ŽDÁR NAD SÁZAVOU

Výchovný ústav ve Žďáru nad Sázavou původně patřil pod Výchovný ústav Olešnice, od roku 1991 je součástí Výchovného ústavu ve Velkém Meziříčí. Ústav se nachází v klidné části města v původní vile. Majitelé tento objekt věnovali městu s podmínkou, aby budova sloužila potřebným dětem. Chlapci od 15 do 18 let pracovali jako nekvalifikovaní dělníci pro strojírenský podnik Žďas. V důsledku nutnosti zvyšování kvalifikace a zvyšování nároků na zaměstnance ztratil podnik o chlapce zájem a jako náhradní řešení nabídl městský úřad zaměstnávání chlapců v okolních lesích na zpracování dřeva.

V současné době je v Ústavu 19 chlapců ve věku 15-19 let. Navštěvují pouze civilní střední školy. Největší zájem ze strany chlapců je o Střední technickou školu ve Žďáru nad Sázavou, Střední školu obchodu a služeb Žďár nad Sázavou a Střední odbornou školu v Novém Městě na Moravě.

V zařízení jsou chlapci ubytováni po čtyřech na jednotlivých pokojích, je zde společná místnost pro volnočasové aktivity, stolní fotbal, šipky a terapeutická místnost. Jídelna je společná, strava během dne je zajištěna z jídelny, o víkendech si chlapci vaří sami. Samostatně se starají o úklid vlastních prostor.

Celkově se jedná o starší budovu, potřebná je rekonstrukce oken a fasády. Ústav je veden v duchu úzké rodiny s kladným, důsledným, ale chápavým přístupem.

7 KAZUISTIKA

V praktické části se věnuji zpracování kazuistiky dvou dívek a dvou chlapců. Jde o mladistvé z různých kulturních prostředí, různých rodin a s různou minulostí. Chlapci navštěvují běžnou střední školu, dívky dvouletou praktickou školu. Ke svému výzkumu jsem si vybrala čtyři případové studie, 2 dívky a 2 chlapce ve věku 17 let.

Sára 17 let

Rodinná anamnéza

matka 42 let, otec zemřel, 2 nevlastní sourozenci

Sára se narodila ve Spojených státech amerických z družného svazku. Rodiči jsou v příbuzenském vztahu – bratranec a sestřenice. Do 9 let žila s rodiči v USA. Matka z nejasných důvodů odcestovala k rodičům na Slovensko a dceru ponechala v péči otce. Otec byl odsouzen pro páchaní trestné činnosti, Sára odjela k matce a prarodičům na Slovensko. Zde bydleli v Bratislavě, v bytě pro sociálně slabé, označované jako Pentagon. Sáře byl povolen odklad školní docházky z důvodu nedostatečné znalosti slovenštiny. Matka odcestovala do Anglie a Sára zůstala v péči prarodičů.

Hrdě se hlásí ke komunitě olašských Romů. Rodina ji podle tradic prodala jako nevěstu, de facto je již provdána. S rodinou svého manžela udržuje vřelý vztah a při dovolenkách ji navštěvuje. Matka s dcerou udržuje kontakt, spolupracuje s výchovným zařízením, dceru navštěvuje u příbuzných. Trvale žije v Anglii, s druhem má dvě děti. Sára k matce odcestovat nechce, počítá s tím, že uzavře civilní sňatek a zůstane s rodinou manžela. Problémem je i povolení k pobytu, které bylo vydáno z důvodu ustanovení ochranné výchovy.

Dívka po odjezdu své matky bydlela u své tety v Brně, kde byla nucena k páchaní trestné činnosti krádeže. Ve 14 letech otěhotněla z příbuzenského vztahu a porodila syna. Dítě se narodilo s mentálním postižením, matka ho ponechala v porodnici a více se o této události odmítá bavit. Dle zjištění ústavu byl syn dán do péče náhradní rodiny.

Sára byla v roce 2008 z důvodu předběžného opatření umístěna do diagnostického ústavu pro cizince v Brně pro páchaní trestné činnosti a pobytu bez zákonného zástupce. Zde se opakovaně dopouštěla úteků. 2011 byla nařízena ústavní výchova, ze zařízení opět utekla. Při pobytu mimo ústav se opakovaně dopouštěla trestné činnosti krádeže,

hodnota zcizených věcí přesáhla částku 800 000 Kč. Dívka byla pravomocně odsouzena na 18 měsíců do ženské věznice ve Světlé nad Sázavou. Na základě prezidentské amnestie ukončila pobyt ve věznici 6. 1. 2013 a nastoupila do výchovného ústavu ve Velkém Meziříčí. Dívka uvádí, že do věznice se již vrátit nechce, je to pro ni velká zkušenost a pobyt byl velkým životním milníkem. Přehodnotila životní postoj. V současné době je její pobyt bezproblémový. Dívka odjíždí pravidelně po 14 dnech na dovolenku k rodině do Brna, její návraty bývají provázeny problémy. Rodina kontaktuje vychovatele a uvádí nespecifické zdravotní problémy dívky znemožňující návrat do ústavu. Sama dívka při pobytu v ústavu dodržuje stanovená pravidla, její školní výsledky jsou podprůměrné. Studuje dvouletý učební obor práce ve stravování při výchovném ústavu. V budoucnu by chtěla pracovat jako kuchařka nebo číšnice.

Sára plynule mluví česky, slovensky, anglicky a pokročile německy. Její sociální chování odpovídá staršímu věku, emocionálně je předvídatelná. Má pevně ujasněnou roli, kterou bude mít v životě. Vyhledává komunikaci, která je emočně sycena, ve sděleních vyjadřuje sny a tužby. Sára má plně utvořené morálně volní vlastnosti, ale jsou značně ovlivnitelné raným dissociálním vývojem. Má náhled a zná hranice přijatelného chování, ale snadno podléhá tlaku okolí v pozitivním i negativním smyslu.

Má nedostatky ve školní výchově, vzdělání neodpovídá požadavkům studovaného ročníku, dívce chybí systematickosti při přípravě a studijní návyky. Učí se převážně mechanicky, je dobře manuálně zručná.

Hypotéza příčin chování:

- negativní vliv rodiny
- genetické faktory
- nevhodný výchovný styl
- kontakty se závadnou skupinou

Doporučení:

- výchovný ústav blízko bydliště příbuzných
- cílená sanace rodinných vztahů
- dokončení vzdělání
- důslednost ve výchově, stanovení jasných pravidel a hranic
- profesní poradenství
- sociální pomoc

Jitka 17 let

Rodinná anamnéza

matka 50 let, otec 53 let, oba dlouhodobě bez zaměstnání

Jitka je narodila z manželského svazku, má dva sourozence. Otce nenavštěvuje, k matce si vztah nevytvořila. S rodinou je kontakt velice omezený. Na dovolence dvakrát, vždy je problematický návrat. Pravidelně bylo po dívce vyhlášeno celostátní pátrání. Dětství strávila v dětském domově, pro emočně vypjaté chování a vulgární napadání vychovatelů přemístěna do diagnostického výchovného ústavu. U dívky je diagnostikována neso- cializovaná porucha chování, je psychicky labilní, emočně nevyzrálá. Jedná se o disharmonicky se vyvíjející osobnost s lehkým mentálním postižením. Dívka je závislá na nikotinu, při přijetí do ústavu uvedla závislost na marihuaně (kanabis). Jitka je náladová, těžko si zvyká na nové lidi a nový režim. Po příchodu do výchovného zařízení byla uzavřená, málomluvná, tichá, plačtivá až submisivní. U dívky se střídá dobré období se špatným. V období lability má závažné přestupky proti řádu výchovného zařízení, útoky, vulgární napadání vychovatelů a pedagogů, odmítá autoritu. Agresivitu obrací proti spolubydlícím dívkám, vyvolává potyčky, šikanuje ostatní klientky. Po přijetí do ústavu se začlenila velice obtížně, navázala pseudolesbický vztah s jinou dívkou, mezi nimiž neustále docházelo k fyzickému i verbálnímu napadání. Pokud naváže s jinou osobou vztah, který nenaplní její očekávání, dochází k agresivním výpadům vůči dané osobě i sobě. V afektovaném jednání napadá vychovatelky, kouří v budově zařízení a ničí zařízení budovy. Opakovaně odmítá medikaci doporučenou psychiatrem. Zkratkovitě jednání obvykle končí emočními raptury, pro které musela být přivolána rychlá záchranná služba. Dívka byla poté několikrát hospitalizována na psychiatrickém oddělení. Vyvrcholením emočních zkratů je agresivita obrácená proti sobě, opakovaně se řeže žiletkami po předloktí, poté přichází výrazná úleva. Dívka při jednom ze záchvatů napadla noční vychovatelku a způsobila jí těžké ublížení na zdraví. Opakovaně jí tloukla hlavou o podlahu a údery pěstí jí způsobila zlomeninu čelisti a obličejových kostí. Dívka byla obviněna z přečinu pokusu těžké újmy na zdraví. Byl jí uložen podmíněný trest v délce 5 měsíců se zkušební dobou v délce 24 měsíců. Jitka studovala dvouletý obor Provozní služby při výchovném ústavu. Školní výsledky byly neuspokojivé, z mnoha předmětů nebyla klasifikována. Jitka nemá žádné školní návyky, je výrazně slabého intelektu, opakovaně vyhrožuje sebepoškozením, neustále se domáhá výhod. Dívka má sice dobré hygienické návyky, ale není schopná udržet pořádek

ve svých věcech, je nedůsledná, pomalá a líná. Školu ukončila ve svých 18 letech, verbálním útokem na učitelku a následným odchodem z ústavu. Jedná se o dívku psychosociálně deprivovanou, s nedostačující rodinnou výchovou, s akcentovaným osobnostním nastavením daným patrně hereditární zátěží.

Hypotéza příčin chování:

- genetická zátěž
- nedůsledná rodinná výchova
- zátěž ústavní výchovy
- poškození v důsledku užívání drog

Doporučení:

- individuální přístup
- krátkodobá motivace
- dodržení medikace

U Jitky lze předpokládat nedodržování medikace, závislost na chemických látkách a zhoršení agresivního chování.

Petr 17 let

Rodinná anamnéza

Matka 48 let, otec neznámo kde, nevlastní bratr

Narozen z družného vztahu, má již zletilého nevlastního bratra. S matkou udržuje minimální vztah, otec neznámo kde. Od roku 1997 veden v evidenci OSPOD pro neuspořádané poměry v rodině. Matka často navštěvovala restaurační zařízení, syna fyzicky a verbálně napadala. Opakovaně synovi vyčítala svůj neuspokojivý stav, viděla ho jako příčinu svých problémů. Ve třetí třídě nastoupil dobrovolný pobyt ve středisku výchovné péče. Tento pobyt byl ukončen ze strany klienta, neadaptoval se, choval se arogantně, vulgárně a napadal vychovatele. Petr nezvládal chování ve škole, utíkal. Situace se stala neúnosnou. Nepomohlo výchovné opatření, preventivní pobyt ve středisku výchovné péče ani psychiatrická léčba. Matka pro řešení této situace požádala městský úřad o vydání předběžného opatření. Chlapec nastoupil do diagnostického ústavu v Hradci Králové a dále je sledován psychologem a psychiatrem. Petrův projev je neklidný, střídá chování dospělého a dítěte mladšího věku. Napodobuje chování a projev své matky. U chlapce velice dobře funguje motivační systém, chování koriguje

na základě vidiny odměny a zisku. Obtížně zvládá životní překážky, pokud si myslí, že je nezvládnutelná. Je nejistý, nevěří si. Místo ve skupině si získává velice těžce, uznává autoritu, ale s vrstevníky nevychází. V komunikaci s dospělými je nutné kontrolovat neverbální projev, snadno přejde do hovorové a nevhodné řeči, následně je přehnaně sebejistý. Školní výsledky jsou průměrné, od 3. třídy je vzděláván podle RVP_ZV_LMP. V současné době studuje střední technickou školu – obor elektrikář, školu by rád dokončil. Pokud je medikován, je schopen klidné reakce, je pozornější a koncentrovanější. S matkou má dobrý vztah, domů se ale vrátit nechce, nerozumí si s přítelem matky. K otci nechce, nemá vytvořený žádný vztah. Petr je spíše nekonfliktní, intelektově podprůměrný, se zájmem o stolní fotbal, PC.

Hypotéza příčin chování:

- dítě se syndromem CAN
- nevhodné rodinné zázemí
- nedůsledná výchova

Doporučení:

- respektovat adaptační dobu
- jednat s ním na rovinu, oplácí slušné chování
- vyžaduje klidné a trpělivé vedení
- podpora zvládání impulzivních reakcí
- narovnání mezilidských vztahů
- podpora sebevědomí a sebehodnocení

Láďa 17 let

Rodinná anamnéza

Matka 41 let, otec neuveden

Matka žije trvale v zahraničí, před dvěma lety se provdala za cizince, je omezena na právech rodiče. Se synem komunikuje přes sociální sítě, syna nenavštěvuje. Otec je neznámý. Chlapec je od čtyř let v pěstounské péči. Zde funguje bez větších problémů, bližší vztah si vytvořil se starší sestrou. Od roku 2010 vykazuje rizikové chování, je arogantní, sprostý a vulgární. Je závislý na nikotinu a marihuaně. Jako mladistvý zcizil motorové vozidlo, které nezvládl, a došlo ke zranění spolujezdkyně. Následně pěstouni navrhli předběžné opatření. Nejprve byl v ambulantní péči střediska výchovné péče. Krátkodobě se zlepšil. Vrcholem bylo zcizení finanční částky v řádu statisíců pěstounům. Byl odsouzen na osm měsíců s odkladem na 18 měsíců a veřejně prospěšné práce.

Je pod dohledem probační a mediační služby. Zcizenou částku pěstounům splácí v pravidelných měsíčních splátkách z kapesného. Jak sám uvádí, při 100 Kč měsíčně to bude splácet do konce života. Na žádost pěstounů byl přemístěn do dětského domova se školou, zde se neadaptoval. Od roku 2012 je ve výchovném ústavu, po počátečních potížích si zvykl, bohužel stále přetrvávají krádeže. Láďa je pod dohledem psychiatra a snaží si vybudovat místo v kolektivu. Chlapec se opakovaně dopouští krádeží v obchodech s potravinami a elektronikou. Velice trpí nezájmem pěstounů, chybí mu motivace a zájem okolí. S pěstouny je špatná komunikace, o chlapce ztratili zájem, s vedením ústavu komunikují zřídka. Láďa vykazuje hraniční asociální projevy chování, snadno podléhá vlivu party. Je nevyzrálý, infantilní, jeho vývoj je disharmonický, emočně nestabilní. Výrazně se orientuje do interpersonální oblasti, sociální odezva je pro něj velmi důležitá, hledá vlastní identitu, včetně sexuální, dospívání nezvládá. Snaží se na sebe upozorňovat, být středem pozornosti.

V současnosti studuje učební obor kadeřník, studijní výsledky má průměrné. Ve škole nemá žádné závažnější problémy, respektuje autority. Při posílení sebejistoty a motivace je možné zvýšení studijních výsledků.

Hypotéza příčin chování:

- vliv ústavní výchovy
- genetická zátěž
- drogová závislost

Doporučení:

- využít různých forem sociálního učení
- podpořit seberegulaci, využít pozitivních vzorů k identifikaci
- posílit sebevědomí
- nastartovat změnu vzorce chování

ZÁVĚR

Tato práce se zabývá dětmi a mladistvými s nařízenou ústavní výchovou. Motivací pro toto téma byla vlastní zkušenost s žákem třetího ročníku. Chlapec byl po smrti rodičů v dětském domově a poté dán do péče vlastní babičky. Po několika agresivních výpadech ve škole byl předán do výchovného ústavu. Na střední škole měl průměrné studijní výsledky, ale žádnou motivaci k učení. Před závěrečnými zkouškami mi oznámil, že tam ani nepůjde a je mu to jedno. Kontaktovala jsem ředitele výchovného ústavu, domluvili jsme si spolupráci s vychovatelem. Chlapec měl připravené materiály k učení a vychovatel kontroloval, jak a co se učí. Pravidelně chodil na konzultace a výsledky se pomalu dostavily. Závěrečné zkoušky složil v řádném termínu a s hodnocením chvalitebný a dobrý. Stálo to trochu námahy a času. Je mi jasné, že učitelé jsou velmi vytížení, není možné se každému studentovi individuálně věnovat, a navíc ne každý student je ochoten spolupracovat. Tyto děti mají za sebou velmi pohnutou minulost, snaží se vyrovnat se skutečnostmi, které poškodily jejich vnímání okolí, mají chování, které neodpovídá normám společnosti. Chybí jim jistota a většina společnosti je vnímá negativně.

Při rozhovorech s klienty často vyšlo najevo „nálepkování“ učitelů. Opakovaně sdělovali nechuť k učení, demotivaci k lepším studijním výsledkům. Pro tyto děti je důležité úspěšné ukončení středního vzdělání, pozitivní vztah k učení a lidem. Vychovatelé uvádí, že pouze 20% klientů je schopno zařadit se do společnosti a změnit vzorce chování. Ráda bych zde uvedla, že moje informovanost o anamnéze žáka, pomohla jemu ke společenskému uplatnění a mě ke zlepšení komunikace s ním. Úzká spolupráce s vychovatelem usnadnila práci všech účastníků na přípravě k závěrečným zkouškám.

Dle názoru etopedů je kontraproduktivní, aby se učitelé seznámili s anamnézou žáků, jejich přístup by pak byl ovlivněn spíše negativně. Učitelé uvádí přetíženost a časovou náročnost individuálního přístupu k žákům.

RESUMÉ

Práce je zaměřena na poruchy chování a emocí klientů výchovných ústavů, problematiku závislostí a historii etopedie. Zabývám se spíše teoretickou částí, která má přiblížit učitelům tuto problematiku. Práce nabízí možnost seznámit se s nejběžnějšími problémy obtížně vychovatelné mládeže a zprostředkuje způsob, jak případně adekvátně reagovat při konfliktech ve výchovně vzdělávacím procesu.

8 SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

- 1) DRTILOVÁ, J., KOUKOLÍK, F. Odlišné dítě. 1. vydání. Praha: Vyšehrad, 1994. 134 s. ISBN:80-7021-097-4
- 2) HELLEBRANDOVÁ, K. Dítě na útěku. Praha: JMP tisk, spol. s. r. o. 2005. 31 s. ISBN: 80-239-5641-8
- 3) KLÍMA, J. Základy etopedie. 1. vydání. Praha: Univerzita Karlova, 1978. 122 s. 200488-OK3
- 4) MARTÍNEK, Z. Agresivita a kriminalita školní mládeže. 1. vydání, Havlíčkův Brod: Rada, 2009. 152 s. ISBN 978-80-247-2310-5
- 5) MATĚJČEK, Z. Praxe dětského psychologického poradenství. SPN Praha, 1991, 1. vydání, s. 312. ISBN 80-04-24526-9
- 6) PIPEKOVÁ, J. Kapitoly ze speciální pedagogiky. 3. vydání. Brno: Paido, 1998. 234 s. ISBN 80-85931-65-6
- 7) PÓTHE, P. Emoční poruchy v dětství a dospívání. 2. vydání. Praha: Grada, 2013. 164 s. ISBN 978-80-247-4585-5
- 8) PRŮCHA, J., WALTEROVÁ, E., MAREŠ, J. Pedagogický slovník. 4. vydání. Praha: Portál, 2003. 322 s. ISBN 80-7178-772-8
- 9) PRŮCHA, Jan; WALTEROVÁ, Eliška; MAREŠ, Jiří. Pedagogický slovník. 4. vydání. Praha: Portál, 2003. 400 s. ISBN 80-7178-772-8.
- 10) SOVÁK, M. Nárys speciální pedagogiky. 6. vydání. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1986. 231 s. č. 06-40-13/6
- 11) SVOBODA, M. Psychopatologie a psychiatrie. 2. vydání, Portál: Praha, 2012, 316 s.
- 12) ŠTÍPEK, J. Sociální příčiny poruch chování obtížně vychovatelné mládeže. 1. vydání. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1987. 91 s. č. 06-40-18/1
- 13) VÁGNEROVÁ, M. Psychologie problémového dítěte školního věku. PRAHA: Karolinum, 2004. 170 s. ISBN 80-7184-488-8
- 14) VOJTOVÁ, V. Kapitoly z etopedie: Přístupy k poruchám emocí a chování v současnosti. 3. vydání. Olomouc: Books Print, s. r. o., 2013. 136 s. ISBN 978-80-210-6311-2
- 15) VOJTOVÁ, V. Úvod do etopedie. 276. publikace. Brno: Paido, 2008. 127 s. ISBN 978-80-7315-166-9

KNIŽNÍ PUBLIKACE OSTATNÍ

- 1) HOLOUŠKOVÁ, D. Jak psát diplomové a závěrečné práce. 2. vydání. Olomouc: Univerzita Palackého, 1999. 110 s. ISBN 80-7067-841-0
- 2) GAVORA, P. Úvod do pedagogického výzkumu. Brno: Paido, 2000. 207 s. ISBN 80-85931-79-6
- 3) Říčan, P. Psychologie osobnosti. 5. vydání. Praha: Grada, 2007. 200 s. ISBN 978-80-247-1174-4
- 4) Říčan, P. Cesta životem. 2. vydání. Praha: Portál, 2006. 390 s. ISBN 80-7367-124-7

ZÁKONY A VYHLÁŠKY

- 1) Zákon 109/2002 Sb. – o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních
- 2) Zákon 89/2012 Sb. – občanský zákoník
- 3) Zákon 40/2009 Sb. – trestní zákoník

INTERNET

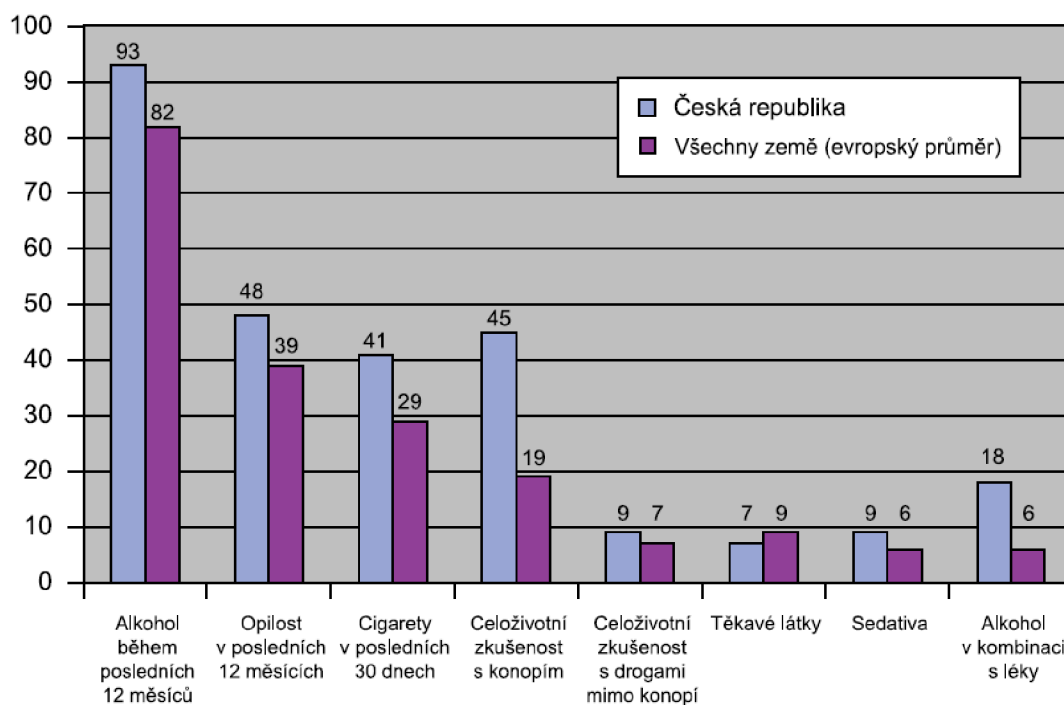
- 1) uzis.cz [online]. ©2013 Ústav zdravotnických informací a statistik v ČR. poslední revize 9.10.2013 [cit. 20.11.2013]. Dostupný na World Wide Web: <http://www.uzis.cz/cz/mkn/F90-F98.html>
- 2) msmt.cz [online]. ©2007 Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy. Bílá kniha, poslední revize 1.2.2007 [cit. 5.1.2014]. Dostupný na World Wide Web: <<http://www.msmt.cz/dokumenty/ostatni-dokumenty>>
- 3) Solen Medical Education [online]. ©2007 Poruchy chování dětí a dospívajících, poslední revize 9.2.2007 [cit.17.12.2013]. Dostupný na World Wide Web: <<http://www.solen.cz/pdfs/psy/2007/02/09.pdf>>
- 4) MLČOCH, Zbyněk. Aspekty dětského pití alkoholu a potencionální závislost na něm.[online]. [cit. 25.1.2014]. Dostupný na World Wide Web:

- <http://www.alkoholik.cz/zavislost/deti_a_alkohol/aspekty_detskeho_piti_alkoholu_a_potencialni_zavislosti_na_nem_alkoholismu.html >
- 5) MLČOCH, Zbyněk. Dědičnost a predispozice k alkoholismu. [online]. [cit.25.1.2014]. Dostupný z World Wide Web: <http://www.alkoholik.cz/zavislost/dedicnost/dedicnost_genetika_a_predispozice_k_alkoholismu.html>
- 6) MLČOCH, Zbyněk. Důvody proč děti kouří cigarety.v[online]. [cit.24.1.2014]. Dostupné z World Wide Web: http://www.kurakovaplice.cz/koureni_cigaret/kurak-a-koureni/deti-mladez-a-koureni/121-dite-a-koureni-jak-vest-dite-k-nekoureni.html
- 7) PEŠEK, Roman.NEČASOVÁ , Kateřina. Prevence užívání drog. [online]. [cit. 2014-1-6] Dostupné z World Wide Web: <http://www.arkadacentrum.cz/downloads/publikace/Prevence_uzivani_drog_2009>

9 PŘÍLOHY

- 1) Graf: Zkušenosti mladistvých s užíváním alkoholu v kombinaci s léky (ČR a EU)
- 2) Fotodokumentace prostor Výchovného ústavu Velké Meziříčí
- 3) Fotodokumentace prostor Výchovného ústavu Žďár nad Sázavou

Příloha 1

zdroj:

http://www.arkadacentrum.cz/downloads/publikace/Prevence_uzivani_drog_2009.pdf

str. 17

Příloha 2

Obývací pokoj oranžové skupiny

Dvoulůžkový pokoj oranžové skupiny

Zdroj: <http://www.vuvm.cz/vychovny-ustav-velke-mezirici-fotogalerie/>

Obývací pokoj s kuchyní zelené skupiny

Posilovna s infrasaunou

Zdroj: <http://www.vuvm.cz/vychovny-ustav-velke-mezirici-fotogalerie/>

Příloha 3

Pohled na budovu výchovného ústavu ZR

Společenská místnost

zdroj: <http://www.vuvm.cz/vychovny-ustav-zdar-nad-sazavou-fotogalerie/>

Čtyřlůžkový pokoj chlapců

zdroj: <http://www.vuvm.cz/vychovny-ustav-zdar-nad-sazavou-fotogalerie/>